

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРИЯ

UDC 94 (73) «1918/1921»

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2018.i31.p.56

ANATOLIY V. GONCHARENKO

PhD (History), Associate Professor, Sumy National Agricultural University (Ukraine)

THE USA AND COLONIAL QUESTION IN INTERNATIONAL RELATIONS: 1918-1921

***Abstract.** The article investigates the position of the United States in the colonial question in the context of international relations in 1918-1921. The causes, course and effects of Washington's activation in settling the colonial problem after the First World War have been characterized. The process of formation and implementation of the foreign policy initiatives of US President Woodrow Wilson in the colonial question during the investigated period is researched. The role of the USA in strengthening the colonial struggle between the great states in 1918-1921 was analyzed.*

The colonial system was a kind of "laboratory", which, taking into account local specifics and realities at the beginning of the XX centuries, worked out a model of the future dominant US status, which is now transforming into a «new world order», as well as new methods of neocolonial domination.

US political, economic and military intervention in colonial relations pursued far-reaching geostrategic goals. Acquisition and use of the colonies as a powerful bridgehead for strengthening American expansion should also have been concealed by the White House's active intervention in European affairs. The methods of this task, developed by the American leadership in the early XX centuries, have become a classic model for the actions of American neocolonialism in other regions.

At the beginning of the XX century the United States goes to the forefront as a world power with its own specific interests in many parts of the world. The sharp increase in US naval forces during this period makes them a serious factor in international politics, and reflects on the foreign policy line of the largest powers of that time. Separating from the metropolis, the North American colonies from the very beginning absorbed many of the essential features inherent in England.

The failure of US President's foreign policy tactics in the colonial question after the First World War as a result of the position of other major states did not leave Woodrow Wilson anything better than starting to build a "military machine of immense size", which was an unpopular step and had no real resources for peacetime implementation. Trade unions, women's, and religious organizations immediately began a wave of protests against the arms race. In the United States there was not enough people for the fleet, its sharp increase would lead to the mobilization or hiring of additional staff, not to mention the huge financial costs. It would also have led to an increase in international tension or a new war in which the United States would no longer be in an observer's position, but a major participant in hostilities, in which the gravity of the war would have been fully implemented. All this led to Wilson's foreign policy strategy regarding the colonial problem in a deadlock, from which he was not able to find a way out.

Keywords: the USA, international relationships, foreign policy, colonialism.

ГОНЧАРЕНКО А.В.

Кандидат історичних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет (Україна)

США ТА КОЛОНІАЛЬНЕ ПИТАННЯ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ: 1918-1921 рр.

***Анотація.** У статті досліджено позицію США у колоніальному питанні в контексті міжнародних відносин у 1918-1921 рр. Охарактеризовані причини, хід та наслідки активізації Вашингтона у врегулюванні колоніальної проблеми після Першої світової*

війни. Вивчено процес формування та реалізації зовнішньополітичних ініціатив президента США Вудро Вільсона у колоніальному питанні протягом періоду, що досліджується. Проаналізовано роль США у посиленні колоніальної боротьби між великими державами у 1918-1921 рр.

Ключові слова: США, міжнародні відносини, зовнішня політика, колоніалізм.

ГОНЧАРЕНКО А.В.

Кандидат исторических наук, доцент, Сумский национальный аграрный университет (Украина)

США И КОЛОНИАЛЬНЫЙ ВОПРОС В МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЯХ: 1918-1921 гг.

Аннотация. В статье исследована позиция США в колониальном вопросе в контексте международных отношений в 1918-1921 гг. Охарактеризованы причины, ход и последствия активизации Вашингтона в урегулировании колониальной проблемы после Первой мировой войны. Изучен процесс формирования и реализации внешнеполитических инициатив президента США Вудро Вильсона в колониальном вопросе в течение исследуемого периода. Проанализирована роль США в усилении колониальной борьбы между великими державами в 1918-1921 гг.

Ключевые слова: США, международные отношения, внешняя политика, колониализм.

На початку ХХІ ст. міжнародне співтовариство поставлене перед фактом створення багатопольярного світу, в якому однією з провідних країн, яка диктує умови економічної та політичної взаємодії, є Сполучені Штати Америки. Це положення знаходить теоретико-ідеологічне обґрунтування як у самих США, так і за їх межами, в їх становищі світової держави, що має і реалізує свої інтереси в будь-якій точці земної кулі. Шляхом політичного маневрування, угод з політичною елітою, прямого втручання у внутрішні справи країн Вашингтону вдалося зберегти і багато в чому розширити сформовані раніше відносини економічної залежності з країнами “третього світу”.

Своєрідною “лабораторією”, де з урахуванням місцевої специфіки і реалій на початку ХХ ст. відпрацьовувалася модель майбутнього панівного статусу США була світова колоніальна система, яка зараз трансформується в “новий світовий порядок”, а також нові методи неокolonіального панування.

Політико-економічне і військове втручання США у колоніальні відносини переслідувало далекоюсяжні геостратегічні цілі. Придбання і використання колоній як потужного плацдарму для посилення американської експансії повинно було також сприяти активному втручання Білого Дому в європейські справи. Методи виконання цього завдання, розроблені Вашингтоном на початку ХХ ст., стали класичною моделлю для дій американського неокolonіалізму в інших регіонах.

Історіографія політики США на початку ХХ ст. у різних її вимірах численна, тому ми обмежимося аналізом найбільш значущих робіт. У зарубіжній історіографії питання, перш за все, необхідно відзначити праці американських дослідників Р. Шульцингера (Shulzinger, 1984), А. Шлезінгера (Шлезингер, 1992), Р. Палм Далл (Palme Dull, 2007), Г. Зінна (Зинн, 2014). Радянські історики (Белли, 1929; Тюльпанов, 1958; Солонцов, 1962) активно досліджували зовнішню політику США протягом періоду, що досліджується. Сучасні російські вчені продовжують вивчати зовнішньополітичний курс США, частково відмовившись від ідеологічних імперативів радянської історіографії (Чернов, 2006; Печатнов, Манькин, 2012). В українській історіографії практично відсутні роботи, що вивчають порушену нами проблематику.

Таким чином, аналіз історіографії питання дозволяє переконалися в необхідності її подальшої розробки. Незважаючи на існування робіт, більшість з них поверхнево або тенденційно висвітлюють політику США у контексті тематики, що вивчається. Саме тому мета дослідження – вивчити еволюцію політики США у колоніальному питанні в контексті міжнародних відносин у 1918-1921 рр.

Наприкінці Першої світової війни однією з найгостріших проблем була колоніальна, що призвело до загострення питання про те, що робити з німецькими колоніями, перш за все в Африці. У червні 1917 р. прем'єр-міністр Великої Британії Девід Ллойд Джордж зазначив, що доля німецьких колоній в Африці, зайнятих англійцями, має бути вирішена “у відповідності з волею їх населення” (Константинополь и Проливы, 1925: 404). Всі держави-переможниці сходилися на тому, що колонії не повинні бути повернуті Німеччині зі стратегічних міркувань, оскільки існували побоювання, що Берлін зможе використати Африканський континент з метою створення бази для протидії іншим країнам і порушити британські комунікації з Азією.

На підтвердження своєї думки Д. Ллойд Джордж приводив висловлювання німецького міністра колоній, який стверджував, що “Африка перестала бути тільки чорним материком; вона стала передмістям Європи, яке має зіграти важливу роль в якості постачальника тропічної сировини для європейської промисловості”, що “розділ Африки між європейськими колоніальними країнами стався недавно і мав довільний і випадковий характер; в результаті цього слабкі й бездіяльні держави володіють гігантською територією, для розвитку якої вони не мають достатньо коштів, тоді як Німеччина, незважаючи на її положення і міць, виявилася обійденою; вона володіє тільки менш значними і розкиданими на величезному просторі територіями” (Ллойд Джордж, 1957: 113).

Позиція Лондона у колоніальному питанні наприкінці Першої світової війни визначалася з урахуванням інтересів домініонів, які під час війни захоплювали суміжні німецькі володіння і, таким чином, стали на шлях власного колоніалізму, створивши “імперії в імперії”. Активна роль домініонів у період війни не могла не відбитися на подальшому розвитку їх взаємовідносин з метрополією. Наприкінці війни Об'єднане королівство зробило ще один крок до децентралізації, який полягав у тому, щоб повернути домініони до питань про умови миру і післявоєнний устрій. З цією метою вперше в історії Британської імперії був скликаний імперський кабінет, що складався з представників уряду Його Величності і домініонів. “Не можна було... визначити і встановити умови миру, – відзначав Д. Ллойд Джордж, – без консультацій з домініонами і Індією, які були вірними та цінними учасниками нашої боротьби на всьому її протязі. Тому я визнав за необхідне негайно заснувати і скликати імперський кабінет, з тим щоб здійснювати контроль і спостереження за веденням війни і формулювати умови миру, які в цілому імперія вважала б розумними і справедливими. Це був перший в історії Британської імперії імперський кабінет” (Ллойд Джордж, 1957: 54).

Стосовно проблеми подальшої долі Великої Британії прем'єр-міністр зазначав, що він “...був мало схильний додати ще кілька мільйонів до тих багатьох мільйонів квадратних кілометрів, якими ми управляємо з великими труднощами і з ще більшою роботою забезпечуємо їх розвиток. Проте я знав, що домініони своїми силами завоювали суміжні території і що їм не подобається думка мати в майбутньому німців своїми найближчими сусідами у цих володіннях” (Ллойд Джордж, 1957: 63).

У цьому контексті один з французьких міністрів Едуард Ерріо відзначав, що “все буде марним, якщо Німеччина зможе знову вдатися до насильства. Тому я вважаю, що не виконаю свого обов'язку перед Батьківщиною, якщо я не поставлю Німеччину в таке положення, коли вона не зможе шкодити” (Ерріо, 1958: 196).

Що стосується США, то Д. Ллойд Джордж констатував, що “між президентом і його англійським і французьким колегами на конференції не було розбіжностей у питанні про те, чи повертати ці колонії їх німецьким власникам” (Ллойд Джордж, 1957: 72).

Думка про необхідність для Німеччини придбання колоній не залишила німецьких правителів і після війни. Після створення Ліги Націй Німеччина направила до її Ради меморандум з проханням про прийняття її до Ради, де в якості застереження було висловлено сподівання, що “в належний час” вона зможе прийняти активну участь у мандатній системі (Еррио, 1958: 230).

Внаслідок цього 119-та стаття Версальського мирного договору відзначала, що “Німеччина відмовляється на користь головних союзників та асоційованих держав від усіх своїх прав і титулів щодо своїх заморських володінь”. Німеччина також позбавлялася всіх спеціальних прав у Китаї (Сборник договорів, 1927: 199-200).

Саме тому гостро постало питання, що робити з цими колоніями. 5-й з “14 пунктів” Вудро Вільсона інтерпретувався американськими дипломатами таким чином, що “німецькі колонії не повинні бути милітаризовані”, щоб експлуатація колоній проводилася за принципом відкритих дверей і за умови суворого дотримання законів про умови праці, прибутків і податків, був встановлений певний санітарний режим, проводилися фундаментальні роботи з поліпшення народного господарства у вигляді доріг і т.д., щоб рахувалися з тубільними організаціями та звичаями, влада протекторату була стабільна і досить досвідчена для припинення інтриг і хабарництва, а також, щоб вона мала достатні фінансові ресурси і компетентних адміністраторів для успішного виконання завдань, дотримуватися принципу, за яким колоніальна держава виступає не як власниця своїх колоній, а в якості опікуна над тубільцями в інтересах спільноти націй; умови, на яких здійснюється колоніальне управління є міжнародною справою і можуть на законній підставі стати об’єктом міжнародного обстеження. Таким чином, мирна конференція має право скласти кодекс колоніального управління, обов’язковий для всіх колоніальних держав (Архів полковника Хауза, 2004: 473).

Уайтхолл вважав, що “нейтралізувати” ці колонії необхідно шляхом передачі їх під солідарний контроль головних союзників за допомогою Ліги Націй. “Більшість британських міністрів, – згадував Д. Ллойд Джордж – не проявляло жадібності в питанні розширення наших колоніальних володінь”. З іншого боку, домініони, які захопили під час війни німецьку Південно-Східну Африку і німецькі володіння в Океанії, “одноголосно вимагали, щоб відтепер ці колонії належали домініонам по праву завоювання” (Ллойд Джордж, 1957: 106). Отже, виникла парадоксальна ситуація, оскільки метрополія не виявляла бажання приєднати до себе додаткові володіння, а її домініони прагнули до таких придбань. В цьому яскраво проявився результат еволюції Британської імперії

Все це призвело до появи проекту мандатів, який не був новим, оскільки ідею мандатів висували багато публіцистів і вчених, які писали про колоніальні проблеми, наприклад, вона була в доповідній записці Д. Біра щодо Месопотамії, яку було передано 1 січня 1918 р. Дослідницькому бюро полковника Хауза (Архів полковника Хауза, 2004: 537). Принципи цієї ідеї, які вже використовував Лондон у своєму колоніальному адмініструванні, містився і в британсько-французькому проекті поділу Малої Азії. Тому для британського уряду система мандатів не була чимось принципово новим і непізнаним.

Виступаючи на захист проекту мандатів на Паризькій мирній конференції, Д. Ллойд Джордж зазначив, що визначення мандатного управління, “яке він намагався сформулювати, ні в чому істотному не відрізняється від методів, що застосовувалися Британською імперією в її відносинах з колоніями. У всіх англійських колоніях існує свобода торгівлі; він не думає, що там існують так звані бажані тарифи. Німці або

американці можуть вести торгівлю в англійських колоніях на тих самих умовах, що й англійські піддані. Фактично в Британській Східній Африці торгівлю вела головним чином німецька фірма, і Німеччина фінансувала пароплавство, яке перевозило значну частину її товарів... Англійські вугільні бази в портах доступні рівною мірою іноземним і англійським судам..., що стосується Великобританії, він не бачить ніяких заперечень проти системи мандатів” (Ллойд Джордж, 1957: 443).

Крім того, Об’єднане королівство та його домініони всіляко намагалися розділити тягар колоніального управління з США. “Я неодноразово наполягав на тому, – констатував Д. Ллойд Джордж, – що частина цього тягаря повинна нести Америка. Я розглядав колонії не як придбання, а як зобов’язання імперії” (Ллойд Джордж, 1957: 106).

Слід підкреслити, що в такому прагненні залучити до мандатної системи Вашингтон британський істеблішмент розраховував закріпити свій союз з США, розділивши з ними задачу збереження контролю над колоніальною політикою держав, оскільки інших надійних союзників у цій справі не було. Лорд Мільнер під час одного з засідань імперського кабінету стверджував, що бажано забезпечити американське співробітництво в майбутньому управлінні німецькими заморськими колоніями. Він також відзначав: “За всіх обставин хотілося б залучити до цієї справи Америку”, і що “забезпечення загального миру в майбутньому залежить від порозуміння між Англією і США; мандатна система Ліги Націй – не привід для анексії, а лише форма зв’язків, яка може значно поліпшити відносини між Сполученими Штатами і нами. Найважливіше, щоб ми були спільні щодо всіх проблем саме з цієї точки зору” (Ллойд Джордж, 1957: 111).

Не можна погодитися з тією точкою зору, що “по суті мандатна система була юридичним закріпленням колоніального переділу... також сприяла маскуванню колоніальної залежності” (Тюльпанов, 1958: 12-13). Справа в тому, що таке трактування не враховує того, що мандатна система детермінувала закріплення нових підходів до політики щодо залежних і відсталіх територій, а не була якимось хитрим кроком колонізаторів.

Стосовно домініонів треба зазначити, що їх розрахунок на США базувався, крім вищезазначеного, на думці, що ця країна здатна краще Великої Британії забезпечити їх безпеку в Західній півкулі. Канадський прем’єр-міністр Роберт Борден зазначав, “що якщо Британська імперія вийде з війни, зробивши значні територіальні придбання, а Сполучені Штати не візьмуть на себе ніякої нової відповідальності, це справить дуже погане враження. Якщо Америка в результаті мирної конференції візьме на себе свою частку в якості опікуна, це справить належний ефект у всьому світі” (Ллойд Джордж, 1957: 107).

Отже, можна зробити висновок, що в проекті мандатів Лондон прагнув закріпити своє панівне становище в колоніальних справах і в якості гаранта такого панування він прагнув заручитися підтримкою з боку Вашингтона, зв’язавши їх “поділом тягаря” управління підмандатними територіями. Крім того, ідея мандатів відносилася не до всіх колоній, а лише до колишніх німецьких, залишаючи найбільшу колоніальну імперію, якою була Британська, у виграві перед іншими державами. Не випадково Уайтхолл домогся включення до Ліги Націй своїх домініонів: Австралії, Ірландії, Канади, Нової Зеландії, Південно-Африканського Союзу та Індії (Чернов, 2006: 150).

Саме тому проекти мандатів не знайшли підтримки з боку Франції та Японії, а інші країни, крім США, які погодилися з ним тільки на умовах поділу мандатів на три типи за ступенем контролю над підмандатними територіями.

Білий Дім переслідував більш широкі плани, ніж Сент-Джеймський кабінет, розглядаючи систему мандатів не як спосіб збереження свого лідируючого становища в світі, а як частину більш широкої програми, яка передбачала створення нової системи ставлення до відсталіх і залежних країн з боку провідних держав. Президент В. Вільсон

зазначав, що безпека Сполучених Штатів під загрозою, “яка виходить не зсередини, а ззовні... небезпека є постійною і безпосередньою не тому, що відбулися деякі зміни в наших міжнародних справах за останні тижні або місяці, а тому, що кожен поворотний момент в сучасних подіях несе з собою велику небезпеку... По морях розкидані купи бавовни, на морських шляхах знаходяться кораблі, завантажені хлібом і промисловими товарами, і кожен з цих вантажів є предметом вибуху” (Солонцов, 1962: 36).

Висловлювання президента відповідало дійсності. Неможливість викоринити суперництво великих держав за допомогою залучення їх до міжнародної організації, необхідність йти на поступки для задоволення їх взаємних претензій стала очевидна. Спочатку Вашингтон вимагав не скорочення флоту Його Величності, а лише свободи морів для всіх країн. Це був один з 14 пунктів Вудро Вільсона. Але категорична позиція Великої Британії, яка спиралася виключно на перевагу її флоту, підірвала основи системи колективної безпеки, запропонованої США, і американське керівництво розуміло, що така ситуація може призвести до краху всіх претензій Сполучених Штатів у міжнародних відносинах і залучення їх у війну. Саме це і малося на увазі в цій заяві, де підкреслювалося, що при збереженні старих позицій сторін ні про яку безпеку не може бути й мови і світ, в т.ч. США, повинен знаходитися в постійній напрузі перед загрозою нової війни. І справа не в “деяких змінах в наших міжнародних справах за останні тижні або місяці”, а в системі самих міжнародних відносин (Чернов, 2006: 150-151).

У цьому контексті широка програма президента Вільсона врешті-решт зазнала краху через намагання інших країн реалізувати традиційну політику, спрямовану на збереження власних, більш вузьких, інтересів. Це і призвело до початку нового ізоляціоністського курсу в американській зовнішній політиці при республіканських адміністраціях.

Відмова США від участі у післявоєнній системі та Лізі Націй означала для Великої Британії потрапляння в досить неприємну ситуацію, оскільки вона була змушена самотужки забезпечувати збереження своєї імперії. Уайтхолл зіткнувся з тим фактом, що незаперечному британському пануванню у світі приходить кінець. Лондон також буде нездатним підтримувати найсильніший флот у світі, спиратися на беззастережну підтримку колишніх переселенських колоній, які самі стали колоніальними країнами та отримали мандати (за винятком Канади) і які симпатизували США. Врешті-решт домініони перетворяться на незалежні держави з власною зовнішньою і колоніальною політикою. Всі ці тенденції помічав прем'єр-міністр Д. Ллойд Джордж, який відзначав, що “Британська імперія... стає занадто важким тягарем для такого маленького острова, як наш, щоб постійно забезпечувати ефективне керівництво в подальшому розвитку імперії без суттєвої допомоги домініонів” (Ллойд Джордж, 1957: 472-473).

Схожі процеси відбуваються й у відносинах з Індією, на що вплинули також і невдачі британської політики в Ірані та Середній Азії, пов'язані з розпадом Російської імперії і, відповідно, скасуванням укладених з нею домовленостей та угод. Спроби заповнити вакуум після відходу Росії шляхом розширення володінь “від Середземного моря до Паміру” закінчилися для Об'єднаного королівства невдачею. Незважаючи на спробу в 1919 р. взяти під контроль уряд Ірану, уклавши з ним нерівноправну угоду, яка дозволяла втручання Форін офісу у внутрішні справи цієї країни і можливість розміщення там військових баз, ці дії британського істеблішменту натрапили на протидію з боку США, Франції та Радянської Росії (Чернов, 2006: 153).

Крім того, уряд більшовиків всіляко намагався посилити та організувати боротьбу проти великих держав у колоніальному світі. З цією метою він намагався розпалити релігійну, соціальну та національну ворожнечу. 22 листопада 1917 р. Рада Народних Комісарів оприлюднила звернення, у якому закликала індійських мусульман

до більш активних виступів проти британців. Той факт, що провідні країни світу починали діяти все більш солідарно у колоніальному питанні, відчувався і в залежних країнах (Чернов, 2006: 153).

У 20-х роках ХХ ст. виникають проекти об'єднання пригноблених народів як протиставлення групі "імперіалістичних держав". У 1927 р. у Брюсселі відбувся "Конгрес поневолених народів", де взяли участь делегати національних організацій Китаю, Індії, Латинської Америки, Індонезії, Індокитаю, Єгипту, Сирії, арабів Північної Африки та африканських негрів. На цьому конгресі була створена Антиімперіалістична Ліга, яка сподівалася і на підтримку з боку Радянської Росії. Тим не менше, її склад був досить строкатим, а комуністи становили там меншість (Чернов, 2006: 154).

У 1920 р. згідно з договором у Сан-Ремо Велика Британія і Франція вирішили "закрити двері" для торгівлі іноземних держав в Ірані (через нафту). Проте у 1922 р. американець Міллспоут, отримавши запрошення від майбутнього шаха Персії Реза Пехлеві, зайнявся реорганізацією фінансової системи Ірану, а у 1928 р. американці домоглися частки у Турецькій нафтовій компанії, що мала там концесію (Shulzinger, 1984: 129). У тому ж році іранський уряд оголосив про скасування режиму капітуляцій.

Уайтхолл з розумінням сприймав зміни у світі, що відбивалося на його політиці в питанні управління навіть найбільш відсталими територіями. Після Першої світової війни у Лондоні був відкритий інтернаціональний інститут з метою вивчення управління в Африці. У 1923 р. було створено комітет радників з питань місцевого розвитку Тропічної Африки британського колоніального управління, утвореного в 1923 р. За його участю був заснований дослідний інформаційний центр культури і мов народів Африки з метою "сприяння в гармонійному вирішенні проблем економічного і політичного розвитку" (Цинцадзе, 1990: 11).

У роботі Центру активно брали участь учені з США, Франції та інших країн. В результаті цього до 1930 р. для британської Африки була розроблена модель "непрямого управління" – ставка на місцеву еліту і традиції, яка залишала британцям контроль над зовнішньою політикою і судочинством. Мета ж непрямого управління залишилася незмінною – забезпечення панування метрополії у цьому регіоні. Саме завдяки цим змінам частка державних інвестицій в Африку збільшилася з 31% до війни до 62% у 1938 р. (Чернов, 2006: 155).

Ця політична гнучкість дозволила Великій Британії зустріти нові історичні обставини без серйозних потрясінь, зі збереженням своїх геополітичних позицій. Після хвилювань в Єгипті британський уряд одностороннім актом у 1922 р. оголосив про надання йому повної незалежності, зберігши, проте, свої інтереси у регіоні (Чернов, 2006: 155).

Якщо британський істеблішмент розумів, що для забезпечення зовнішньополітичних інтересів у світі був необхідний тісний союз з США, то державні діячі Франції розуміли, що для забезпечення інтересів Парижу у світі необхідний союз з Лондоном і Вашингтоном. "Відправним кроком будь якого кроку Франції є, на мою думку, – зазначав Е. Ерріо, – її дружба з Великою Британією... Обидві ці країни – випробувані гаранті людської гідності та свободи... Я зробив все, що від мене залежало, щоб зберегти сердечні стосунки із Сполученими Штатами" (Ерріо, 1958: 770). Виступаючи в американському клубі, він також відзначив: "Мені потрібна ваша дружба. Ми повинні працювати спільно, спільно боротися, щоб досягти повного світла. Я розраховую на ваші моральні якості. Сполучені Штати обмовляють, коли говорять про їх виключно матеріальні зацікавленості... Щоб відновити мир у світі, потрібно перш за все підтримувати тісний союз між Америкою і Францією" (Ерріо, 1958: 240).

Певні реформи після Першої світової війни здійснювали і Нідерланди – у 1918 р. в Індонезії була створена дорадча рада (“фольксраад”) при губернаторі та інші нововведення, спрямовані на розширення участі місцевого населення в управлінні країною (Чернов, 2006: 155-156).

Що стосується Японії, то гострі суперечності з нею почалися відразу після захоплення США Філіппін. Вимога “відкритих дверей” у Китаї, як і вимога “свободи морів” для Великої Британії, утискали інтереси Японії як колоніальної держави. До закінчення Першої світової війни Японія занадто посилилася, а її економічні інтереси занадто зросли, щоб терпіти таких конкурентів, як США, які також володіли системою військово-морських баз у Тихому океані. Японський істеблішмент, зміцнивши свій геополітичний вплив після війни, розробляв широкі експансіоністські плани. У меморандумі Танаки, хоча більшість дослідників не визнає достовірність цього документу, констатувалося, що “для того, щоб завоювати Китай, ми повинні спочатку завоювати Маньчжурію і Монголію. Для того, щоб завоювати світ, ми повинні спочатку завоювати Китай. Якщо нам вдасться завоювати Китай інші азійські країни і країни Південних морів будуть боятися нас і капітулюють перед нами. Тоді світ зрозуміє, що Східна Азія наша, і не наважиться порушити наші права”. Яким чином все це могло бути досягнуто? – “Японія не може усунути ускладнень у Східній Азії, якщо вона не сприйме політику “крові і заліза” (Солонцов, 1962: 29).

Японський експорт у Китай після Першої світової війни перевищив британський, склавши 39,4% від загального ввезення в країну, в той час як американський зріс з 6% у 1913 р. до 15% у 1925 р. (Palme Dull, 2007: 213). У плани японських правлячих кіл входило різке збільшення озброєння. Якщо врахувати, що економіка Японії цілком залежала від флоту, оскільки співвідношення ввезеного морем до всього японського імпорту складало: нафта 75%, бавовна, шерсть, гутаперча, нікель – 100%, свинець – 95%, цинк – 80%, сталь – 55%, залізо – 45%, машини – 55%, цукор – 95%, пшениця – 55% (Белли, 1929: 145) і т.д., то стає зрозумілим, що основним завданням Японії в цей період було збільшення військово-морської могутності.

Саме цим, а не діями США, було викликано постійне збільшення флоту Японії. Це робилося систематично і планомірно – у 1906 р. витрати на флот склали 6 млн. ф. ст., у 1913 р. – 9, 6 млн., у 1914 р. – 14 млн., у 1917 р. – 17 млн., у 1919 р. – 25 млн., у 1920 р. – 32 млн. ф. ст. (Белли, 1929: 145).

Як ми бачимо, збільшення витрат на озброєння відбувалося без будь-яких різких стрибків, і стверджувати те, що Японія почала різко збільшувати свій флот через гонку озброєнь, яку нібито після Першої світової війни розпочали США, не можна. Крім того, той же Танака, який озвучував позицію істеблішменту, відзначав, що при здійсненні політики “крові і заліза”, Японія неминуче зіткнеться з США і тому їх необхідно знищити (Солонцов, 1962: 30).

Отже, загроза виходила не від США Японії, а від Японії США. Саме тому Вашингтон у 1919 р. перемістив більшість свого флоту в Тихий океан за допомогою Панамського каналу, який почали інтенсивно укріплювати. У зоні каналу безперервно курсували потужні кораблі, за допомогою яких США здійснювали політичний контроль над тихоокеанськими морськими шляхами (Чернов, 2006: 157).

Ці дії США не тільки не спонукали японське керівництво до ініціалізації переговорів, але навпаки, були використані для нагнітання військової істерії. У 1920 р. була прийнята програма будівництва флоту “8:8”, яка передбачала будівництво ескадри з восьми лінкорів і восьми військових крейсерів, що повинно було обійтися Японії в 400 млн. дол. на рік. Як зазначали деякі морські експерти, цей час був для Японії останнім шансом завдати удару по США з перспективою успіху. Без ліквідації

британсько-японського союзу США опинялися в морській ізоляції. Американське керівництво це розуміло (Чернов, 2006: 158).

Саме президент В. Вільсон перейшов від ідеалістичних умовлянь до прямих погроз – він зазначав, що якщо Велика Британія буде опиратися в своєму прагненні зберігати безумовне панування на морі, США використають всі наявні в їх розпорядженні технічні засоби, щоб створити найпотужніший флот у світі (Солонцов, 1962: 20). Ще у 1918 р. під час перебування президента Вільсона у Парижі військово-морський міністр США Данієльс вимагав у Конгресі будівництва 10 лінкорів, 6 важких і 10 легких крейсерів, 130 інших легких кораблів. Програма була розрахована на 3 роки. Після підписання миру з Німеччиною В. Вільсон зі свого боку зажадав, щоб Конгрес затвердив цю програму. Характерно, що ізоляціоніст і противник Вільсона сенатор Лодж активно підтримував програму збільшення флоту, зазначивши, що “ми повинні мати найсильніший морський флот і найбільшу армію в світі. Тільки тоді ми зможемо посилити свій вплив на міжнародній арені” (Солонцов, 1962: 22).

Таким чином, ізоляціоністи не лише не заперечували проти програм президента В. Вільсона щодо збільшення озброєнь, але й виступали найактивнішими прихильниками таких заходів. З одного боку, це можна пояснити тим, що вони висловлювали інтереси фінансово-промислових кіл, зацікавлених у розширенні військово-промислового комплексу, а з іншого боку тим, що сама ініціалізація подібних програм Вільсоном означала крах його ж попередньої політики на завоювання світового лідерства дипломатичними методами, ідеалістичними умовляннями і апеляціями до абстрактних цінностей.

Більше того, сам факт провалу зовнішньополітичної тактики президента США у колоніальному питанні після Першої світової війни внаслідок позиції інших великих держав не залишав Вудро Вільсону нічого кращого, як почати будівництво “військової машини грандіозних розмірів”, що було непопулярним кроком та не мало реальних ресурсів для здійснення в мирний час. Профспілкові, жіночі, релігійні організації відразу ж почали хвилю протестів проти гонки озброєнь. У США не вистачало людей для флоту, його різке збільшення призвело б до мобілізації чи наймання додаткового персоналу, не кажучи вже про величезні фінансові витрати. Це спричинило б і зростання міжнародної напруженості чи нової війни, в якій США опинилися б вже не в стані спостерігача, а основного учасника, на якого тягар війни ліг би в повній мірі. Все це завело зовнішньополітичну стратегію В. Вільсона щодо колоніальної проблеми у глухий кут, з якого він був не в змозі знайти вихід.

Література:

- Архив полковника Хауза, 2004 – Архив полковника Хауза. Избранное. В 2 т. М., 2004. Т. 2. 744 с.
 Белли, 1929 – Белли В.А. Борьба за Тихий океан, политико-стратегический очерк. М.-Л., 1929. 205 с.
 Зинн, 2014 – Зинн Г. Американская империя. С 1492 года до наших дней. М., 2014. 752 с.
 Константинополь и Проливы 1925 – Константинополь и Проливы. По секретным документам бывшего министерства иностранных дел. [Под ред. Е.А. Адамова]. М., 1925. Т.1. 549 с.
 Ллойд Джордж, 1957 – Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах. В 2 т. М., 1957. Т. 1. 655 с.
 Печатнов, Манькин, 2012 – Печатнов В.О., Манькин А.С. История внешней политики США. М., 2012. 672 с.
 Сборник договоров, 1927 – Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем Востоке (1842-1925). [Сост. Э.Д. Гримм]. М., 1927. 219 с.
 Солонцов, 1962 – Солонцов З.М. Дипломатическая борьба США за господство на море и противоречия империалистических держав. М., 1962. 416 с.
 Тюльпанов, 1958 – Тюльпанов С.И. Колониальная система империализма и её распад. М. 1958. 258 с.
 Цинцадзе, 1990 – Цинцадзе И.П. Основные принципы британской колониальной политики (на примере Нигерии). Автореф. дисс.... докт. истор. наук. Тбилиси. 1990. 50 с.
 Чернов, 2006 – Чернов В.В. Трансформация колониальной системы в первой трети XX века. Дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15. СПб. 2006. 192 с.
 Шлезингер, 1992 – Шлезингер А.М. Циклы американской истории. М., 1992. 687 с.
 Эррио, 1958 – Эррио Э. Из прошлого. Между двумя войнами. 1914-1936. М., 1958. 770 с.

Shulzinger, 1984 – Shulzinger R.D. American Diplomacy in the Twentieth Century. N.-Y., 1984. 390 p.
Palme Dull, 2007 – Palme Dull R. World Politics. 1918–1936. N.-Y., 2007. 388 p.

References:

- Arkhiv polkovnika Khauza, 2004 – Arkhiv polkovnika Khauza. Izbrannoe. [Archive of Colonel House. Favorites]. V 2 t. M., 2004. T. 2. 744 s. [in Russian].
- Belli, 1929 – Belli V.A. Bor'ba za Tikhii okean, politiko-strategicheskiy ocherk. [The struggle for the Pacific, a political and strategic outline]. M.-L., 1929. 205 s. [in Russian].
- Zinn, 2014 – Zinn G. Amerikanskaja imperija. S 1492 goda do nashih dnei. [American Empire. From 1492 to the present day]. M., 2014. 752 s. [in Russian].
- Konstantinopol' i Prolivy, 1925 – Konstantinopol' i Prolivy. Po sekretnym dokumentam byvshego ministerstva inostrannykh del. [Constantinople and Straits. According to secret documents of the former Ministry of Foreign Affairs]. [Pod red. E.A. Adamova]. M., 1925. T.1. 549 s. [in Russian].
- Lloyd Dzhordzh, 1957 – Lloyd Dzhordzh D. Pravda o mirnykh dogovorakh. [The Truth About Peace Treaties]. V 2 t. M., 1957. T. 1. 655 s. [in Russian].
- Pechatnov, Manykin, 2012 – Pechatnov V.O., Manykin A.S. Istoriya vneshney politiki SShA. [History of US foreign policy]. M., 2012. 672 s. [in Russian].
- Sbornik dogovorov, 1927 – Sbornik dogovorov i drugikh dokumentov po istorii mezhdunarodnykh otnoshenii na Dal'nem Vostoke (1842–1925). [Collection of treaties and other documents on the history of international relations in the Far East (1842–1925)]. [Sost. E.D. Grimm]. M., 1927. 219 s. [in Russian].
- Solontsov, 1962 – Solontsov Z.M. Diplomacheskaya bor'ba SShA za gospodstvo na more i protivorechiya imperialisticheskikh derzhav. [The US diplomatic struggle for the domination of the sea and the contradictions of the imperialist powers]. M., 1962. 416 s. [in Russian].
- Tyul'panov, 1958 – Tyul'panov S.I. Kolonial'naya sistema imperializma i ee raspad. [The colonial system of imperialism and its decay]. M. 1958. 258 s. [in Russian].
- Tsintsadze, 1990 – Tsintsadze I.P. Osnovnye printsipy britanskoy kolonial'noy politiki (na primere Nigerii). [Basic principles of the British colonial policy (on the example of Nigeria)]. Avtoref. diss.... dokt. istor. nauk. Tbilisi. 1990. 50 s. [in Russian].
- Chernov, 2006 – Chernov V.V. Transformatsiya kolonial'noy sistemy v pervoy treti XX veka. [Transformation of the colonial system in the first third of the XX century]. Dis. ...kand. ist. nauk: 07.00.15. SPb. 2006. 192 s. [in Russian].
- Shlezinger, 1992 – Shlezinger A.M. Tsikly amerikanskoi istorii. [Cycles of American History]. M., 1992. 687 s. [in Russian].
- Errio, 1958 – Errio E. Iz proshlogo. Mezhdv dvumya voynami. 1914-1936. [From the past Between two wars 1914–1936]. M., 1958. 770 s. [in Russian].
- Shulzinger, 1984 – Shulzinger R.D. American Diplomacy in the Twentieth Century. N.-Y., 1984. 390 p. [in English].
- Palme Dull, 2007 – Palme Dull R. World Politics. 1918–1936. N.-Y. 2007. 388 p. [in English].

Отримано 29.08.2018